

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

จากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในประเทศไทย หรือเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า “เศรษฐกิจฟองสบู่แตก” ในปี พ.ศ. 2540 ส่งผลให้เกิดปัญหาสภาพเศรษฐกิจภายในประเทศหดตัวลง เริ่มตั้งแต่รัฐบาลประกาศลอยค่าเงินบาทเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2540 เนื่องจากการถูกโจมตีค่าเงินบาทหลายครั้ง ทำให้ธนาคารแห่งประเทศไทยสูญเสียเงินทุนสำรองไปหลายหมื่นล้านเหรียญสหรัฐ สถานประกอบการและสถาบันการเงินหลายแห่งต้องปิดกิจการ (โดยมีการปิดสถาบันการเงินที่มีปัญหาถึง 2 ครั้ง ครั้งแรก 16 แห่ง ครั้งที่สอง 42 แห่ง แต่เปิดดำเนินกิจการได้ใหม่เพียง 2 แห่ง ปิดกิจการ 56 แห่ง) คนงานถูกเลิกจ้างเป็นจำนวนมาก ผู้ที่ยังมีงานทำอยู่ก็ถูกลดเงินเดือน-โบนัส ประชาชนทั่วไปต้องเผชิญกับภาวะข้าวของแพง ปัญหาที่เกิดขึ้นเหล่านี้ ล้วนส่งผลต่อการใช้จ่ายในการบริโภคของประชาชนในประเทศทั้งสิ้น

ทั้งนี้การบริโภคเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทุกคนในสังคมและเป็นพฤติกรรมของบุคคลในสังคมที่มีบทบาทและความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ เพราะการบริโภคเป็นส่วนประกอบสำคัญทางด้านอุปสงค์หรือรายจ่ายรวม โดยเป็นส่วนที่ใหญ่ที่สุดของรายได้ประชาชาติหรือผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ GNP (Gross National Product) และเป็นรายจ่ายที่ค่อนข้างมีเสถียรภาพ สามารถพิจารณาได้จากตัวเลขสัดส่วนของการบริโภคต่อ GNP (ตารางที่ 1.1) จะพบว่า สัดส่วนของค่าใช้จ่ายในการบริโภคต่อ GNP มีมากกว่าร้อยละ 50 นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคสินค้าต่างๆ ยังส่งผลกระทบต่อการจัดสรรทรัพยากร การผลิต และการลงทุนด้วย ดังนั้น การศึกษาพฤติกรรมกรรมการบริโภคจึงเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนทางการผลิต การลงทุนและการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งที่ผ่านมารัฐบาลได้กระตุ้นให้ประชาชนหันมาบริโภคเพิ่มขึ้น เพื่อก่อให้เกิดการลงทุน การพัฒนาอุตสาหกรรมต่างๆ และการหมุนเวียนเงินทุนในระบบเศรษฐกิจ แต่ผลจากการกระตุ้นดังกล่าวของรัฐบาล กลับทำให้ประชาชนมีการใช้จ่ายที่เกินตัว มีการนำสินค้าที่ฟุ่มเฟือยเข้ามาจำหน่าย และใช้ในการบริโภคภายในประเทศมากยิ่งขึ้น

ตารางที่ 1.1 GNP และการบริโภคของครัวเรือนในประเทศไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539-2543

หน่วย : พันล้านบาท

ปี พ.ศ.	รายได้ ประชาชาติ (GNP)	อัตราการ ขยายตัว (%)	ค่าใช้จ่ายใน การบริโภค (C)	อัตราการ ขยายตัว (%)	สัดส่วน (ร้อยละ) ของค่าใช้จ่ายในการบริโภค ต่อรายได้ประชาชาติ
2537	3579	-	1959	-	54.74
2538	4117	13.07	2224	11.92	54.02
2539	4506	8.63	2482	10.39	55.08
2540	4605	2.15	2592	4.24	56.29
2541	4471	-3.00	2516	-3.02	56.27
2542	4560	1.95	2600	3.23	57.02

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546: ออนไลน์)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีประชากรหนาแน่นมากที่สุดในประเทศไทย โดยมีประชากรทั้งสิ้น 20,825,262 คน เป็นชาย 10,366,221 คน คิดเป็นร้อยละ 49.78 ของประชากรทั้งหมด และเป็นหญิง 10,459,041 คน คิดเป็นร้อยละ 50.22 ของประชากรทั้งหมด ประมาณ 35% ของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออยู่ภายใต้เส้นความยากจน ซึ่งเป็นอัตราสูงกว่าคนจนในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลถึง 10 เท่า และสูงกว่าคนจนในภาคกลางถึง 2 เท่า และสูงกว่าภาคใต้ถึง 10% จากผลสำรวจสถานะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนปี พ.ศ. 2544 พบว่า ครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีรายได้เฉลี่ยประมาณเดือนละ 8,281 บาท และมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยประมาณเดือนละ 6,888 บาท/เดือน ในจำนวนนี้ประมาณ 6,083 บาท เป็นค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค ซึ่งได้แก่ อาหารและเครื่องดื่ม ยาสูบ เครื่องนุ่งห่มและรองเท้า ที่อยู่อาศัย ค่าตรวจรักษาพยาบาล และค่ายา ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับยานพาหนะและค่าบริการสื่อสาร การบันเทิงและการอ่าน การศึกษา และค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด คิดเป็นร้อยละ 88.30 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด ส่วนค่าใช้จ่ายอีกประมาณ 806 บาท หรือร้อยละ 11.70 เป็นค่าใช้จ่ายที่ไม่เกี่ยวกับการบริโภค ซึ่งได้แก่ ค่าภาษี ของขวัญ เงินบริจาค เบี้ยประกัน เงินซื้อสลากกินแบ่งรัฐบาล ดอกเบี้ยเงินกู้ เป็นต้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545)

ในช่วงที่ประเทศไทยประสบกับภาวะเศรษฐกิจ นอกจากครัวเรือนส่วนหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีรายได้ลดลงแล้ว ครัวเรือนโดยทั่วไปยังต้องเผชิญผลกระทบจากราคาสินค้าอุปโภคบริโภคที่สำคัญมีราคาสูงขึ้นด้วย โดยเฉพาะสินค้าประเภทเครื่องดื่มและอาหาร จึงเกิด

การปรับแผนการบริโภคเพื่อลดค่าใช้จ่ายให้น้อยลง เช่น การลดค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลโดยเปลี่ยนจากโรงพยาบาลเอกชนเป็นโรงพยาบาลของรัฐแทน การกู้ยืมเงินมาเพื่อใช้จ่ายหรือถอนเงินออมมาใช้ การหางานทำยังต่างถิ่น การจำหน่ายและจำหน่ายทรัพย์สิน เป็นต้น

ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ จึงมุ่งศึกษาแนวโน้มการบริโภคก่อนและหลังการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยการวิเคราะห์จากค่าความโน้มเอียงในการบริโภคหน่วยสุดท้าย หรือ MPC (Marginal Propensity to Consume) ซึ่งเป็นค่าที่แสดงว่า เมื่อระดับรายได้ของครัวเรือนเปลี่ยนแปลงไป 1 หน่วย ครัวเรือนจะมีความโน้มเอียงในการบริโภคอย่างไร หรือมีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นสัดส่วนเท่าใด อันจะเป็นประโยชน์ต่อรัฐบาลในการวางนโยบายและแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ ส่งผลดีต่อเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศและต่อประชาชนผู้บริโภคด้วย

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1) เพื่อศึกษาความโน้มเอียงในการบริโภคหน่วยสุดท้ายของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ก่อนและหลังวิกฤตเศรษฐกิจ
- 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการใช้บริโภคของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

- 1) เพื่อให้ทราบถึงความแตกต่างของความโน้มเอียงในการบริโภคหน่วยสุดท้ายของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก่อนและหลังวิกฤตเศรษฐกิจ
- 2) ทำให้รัฐบาลสามารถคาดการณ์แนวโน้มการบริโภคของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือล่วงหน้าได้ และสามารถดำเนินนโยบายให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจที่จะเกิดขึ้น รวมทั้งยกระดับรายได้ของชนยากจนในชนบท ตลอดจนยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้สอดคล้องกับสภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาในครั้งนี้ มุ่งศึกษาปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดการบริโภคของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งได้นำเอาปัจจัยต่างๆ ที่คาดว่าจะมีอิทธิพลในการบริโภคของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อันได้แก่ รายได้ของครัวเรือนทั้งสิ้น เงินฝากธนาคารพาณิชย์ สินเชื่อ

เพื่อการบริโภคส่วนบุคคล และภาษี โดยในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้ใช้ข้อมูลการสำรวจสถานะเศรษฐกิจ และสังคมของครัวเรือน และข้อมูลเศรษฐกิจการเงินของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี พ.ศ. 2539 และ พ.ศ. 2543 จากสำนักงานสถิติแห่งชาติ และธนาคารแห่งประเทศไทย

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

ครัวเรือน หมายถึง

- 1) บุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป กินอยู่และใช้สิ่งอุปโภคบริโภคที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิต ร่วมกัน บุคคลเหล่านั้นอาจจะเป็นผู้ที่มีความเกี่ยวพันทางสายโลหิต หรือโดยการ แต่งงาน หรือรับมาเป็นบุตรบุญธรรม หรือมีความเกี่ยวพันฉันญาติหรือไม่ก็ได้ ผู้ อาศัยซึ่งไม่มีความสัมพันธ์ฉันญาติและไม่ได้จ่ายค่าที่พักและอาหาร และคนรับใช้ ที่ไม่มีครอบครัวอยู่ด้วย กินอยู่กับครัวเรือนได้รับอาหาร เสื้อผ้าและที่อยู่อาศัยเป็น ส่วนหนึ่งของค่าแรง หรือได้รับฟรีก็ตาม ให้นับเป็นสมาชิกของครัวเรือน

ผู้อาศัยไม่ว่าจะมีครอบครัวอยู่ด้วยหรือไม่ก็ตาม หากจ่ายค่าที่พัก และ/หรืออาหารให้ ครัวเรือนให้นับเป็นอีกครัวเรือนหนึ่ง

- 2) บุคคลไม่เกิน 5 คนที่ไม่มีความสัมพันธ์ฉันญาติ กินอยู่ร่วมกัน และร่วมกันจ่าย ค่าที่พักและค่าอาหาร ให้นับแต่ละคนเป็น 1 ครัวเรือน
- 3) บุคคลคนเดียวอาศัยอยู่ตามลำพัง กินอยู่และใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคที่จำเป็น แก่การดำรงชีพสำหรับตนเองโดยไม่มีบุคคลอื่นร่วมด้วย

สมาชิกของครัวเรือน หมายถึง บุคคลที่มีส่วนร่วมในการจัดหาและใช้สิ่งอุปโภค บริโภคที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตร่วมกัน สมาชิกของครัวเรือนอาจมีเพียงคนเดียวหรือตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไป หากสมาชิกของครัวเรือนคนใดคนหนึ่งจากบ้านไปในขณะที่ไปทำการวิจัย แต่จะกลับมา ในสามเดือน บุคคลนั้นจะถูกนับเป็นสมาชิกของครัวเรือนด้วย ดังนั้น ข้อมูลเกี่ยวกับรายได้และค่า ใช้จ่ายของบุคคลนั้น จะถูกนับรวมไว้ในครัวเรือนนี้ด้วย

รายได้ของครัวเรือน หมายถึง รายได้ทั้งหมดของครัวเรือน ประกอบด้วย

- 1) ค่าแรงและเงินเดือน เงินรางวัลบริการ เงินโบนัส
- 2) กำไรสุทธิจากการประกอบธุรกิจการเกษตรและธุรกิจอื่นๆ
- 3) รายได้จากทรัพย์สิน เช่น ค่าเช่าที่ดิน ค่าลิขสิทธิ์ ดอกเบี้ย และเงินปันผล
- 4) เงินที่ได้รับเป็นการช่วยเหลือ บำเหน็จ บำนาญ เงินทุนการศึกษา

- 5) รายได้ที่ไม่เป็นตัวเงิน ได้แก่ มูลค่าของสินค้าและบริการที่ได้รับเป็นส่วนหนึ่งของค่าแรง เงินเดือน มูลค่าของสินค้าหรืออาหารที่ครัวเรือนผลิตและบริโภคเอง (รวมค่าประเมินค่าเช่าบ้านที่ครัวเรือนเป็นเจ้าของและอยู่เอง) หรือได้รับมาโดยไม่ต้องซื้อ
- 6) รายรับที่เป็นตัวเงินอื่นๆ เช่น เงินได้รับจากการประกันภัยหรือประกันชีวิต เงินรางวัลสลากกินแบ่งรัฐบาลและรายรับอื่นๆ ในประเภทเดียวกัน

ค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค หมายถึง รายจ่ายทั้งสิ้นของครัวเรือน อันได้แก่ รายจ่ายของครัวเรือนในการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคและบริการต่างๆ เพื่อใช้ในการดำรงชีพ และมูลค่าของสินค้าและบริการที่ได้รับเป็นส่วนหนึ่งของค่าแรง เงินเดือน สินค้าหรืออาหารที่ครัวเรือนผลิตและบริโภคเอง (รวมค่าประเมินค่าเช่าบ้านที่ครัวเรือนเป็นเจ้าของและอยู่เอง) หรือได้รับมาโดยไม่ต้องซื้อ แต่ไม่รวมรายจ่ายอื่นๆ เช่น ค่าภาษี เงินบริจาค ค่าเบี้ยประกันภัย ค่าสลากกินแบ่ง ดอกเบี้ยจ่าย และรายจ่ายที่มีไว้เพื่อการบริโภคอื่นๆ

ก่อนวิกฤตเศรษฐกิจ หมายถึง ก่อนปี พ.ศ. 2540

หลังวิกฤตเศรษฐกิจ หมายถึง หลังปี พ.ศ. 2540 ถึง ปัจจุบัน

ความโน้มเอียงในการบริโภคหน่วยสุดท้าย (Marginal Propensity to Consume : MPC) หมายถึง ค่าที่แสดงว่าการบริโภคจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นสัดส่วนเท่าใด เมื่อระดับรายได้เปลี่ยนแปลงไป 1 หน่วย

ความโน้มเอียงในการบริโภคเฉลี่ย (Average Propensity to Consume : APC) หมายถึง ค่าที่แสดงว่าการบริโภคเป็นสัดส่วนเท่าใดของรายได้